

TINGLOVCHILARGA AXLOQIY VA ESTETIK TARBIYA BERISHDA NOTIQLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov, Denov
tadbirkorlik va pedagogika instituti doktoranti. @manzil:
fazliddinabdurazaqov83@mail.com
Telefon: +99891-711-84-84 *Telegram:* +99897-807-11-12

Annotatsiya: Maqolaning maqsadi o`quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalashda notiqlik madaniyatini rivojlantirishning ahamiyatini o`rganish, maktablarda notiqlik ta`limi sifatini oshirish mexanizmlarini taklif qilishdan iborat. Maqolada maktablarda notiqlik ta`limining bugungi ahvoli tahlil qilinadi, notiqlik madaniyatini rivojlantirishga to`squinlik qilayotgan muammolar aniqlanadi, maktablarda notiqlik madaniyatini shakllantirishni takomillashtirish bo`yicha strategiyalar taklif etiladi. Qolaversa, maqolada notiqlik madaniyatini shakllantirishning o`quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalashdagi ahamiyati yoritilgan. Mualliflarning ta`kidlashicha, samarali gapirish qobiliyati shaxsiy, akademik va kasbiy muvaffaqiyat uchun muhim mahoratdir va bu ko`nikmani rivojlantirish o`quvchilarning o`ziga ishonchi, ijodkorligi, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy ko`nikmalarini oshirishi mumkin.

**Kalit so`zlar:** Notiqlik mahorati, notiqlik madaniyati, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, o`quvchilarni rivojlantirish, o`ziga ishonch, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy ko`nikma, o`quv dasturlari integratsiyasi, o`qituvchilar malakasini oshirish, malaka oshirish, sinfdan tashqari ishlar, tanlovlar, raqamli texnologiyalar, ta`lim dasturlari, ta`lim siyosati, tadqiqot.

Kirish: Notiqlik san`ati qadim zamonlardan beri insoniy muloqotning asosiy elementi bo`lib kelgan. Siyosiy ma`ruzalardan tortib biznes taqdimotlarigacha, ma`ruzalardan tortib ma`ruzalarga qadar notiqlik mahorati jamoatchilik fikrini shakllantirish, o`zgarishlarni ruhlantirish va bilimlarni yetkazishda hal qiluvchi rol o`ynadi. Biroq, o`zining muhimligiga qaramay, zamonaviy ta`lim tizimlarida notiqlik ta`limi ko`pincha e`tibordan chetda yoki kam baholanadi.

Biroq so`nggi yillarda notiqlik mahoratining tinglovchilarning o`quv va shaxsiy hayotini rivojlantirishdagi ahamiyati tobora ortib bormoqda. Olim va pedagoglar notiqlik ta`limining o`quvchilarning o`ziga ishonchi, ijodkorligi, tanqidiy fikrlashi va ijtimoiy ko`nikmalarini oshirishdagi afzalliklarini alohida ta`kidladilar. Ularning ta`kidlashicha, samarali gapirish qobiliyati nafaqat hayotiy akademik mahorat, balki shaxsiy va professional muvaffaqiyatning asosiy omili hamdir.

Maktablarda notqlik ta'limining bugungi holatini tahlil qiladi va notqlik madaniyatini rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan muammolarni aniqlaydi. Bu muammolar qatoriga o'quv dasturida notqlik mahoratiga e'tibor berilmagani, o'qituvchilarning yetarli darajada tayyorlanmaganligi, tinglovchilarning notqlik mahoratini amalda qo'llash va amaliyotda qo'llash imkoniyatlarining cheklanganligi kiradi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun muallif maktablarda notqlik madaniyatini shakllantirishni takomillashtirishning bir qancha mexanizmlarini taklif qilmoqdalar. Bu mexanizmlar notqlik mahoratini o'quv dasturiga integratsiyalash, o'qituvchilar malakasini oshirish va malaka oshirish imkoniyatlarini ta'minlash, o'quvchilarning notqlik mahoratini darsdan tashqari mashg'ulotlar va tanlovlar orqali amaliyotda qo'llash va qo'llash imkoniyatlarini yaratish hamda o'quvchilarning notqlik mahoratini oshirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishni targ'ib qilishni o'z ichiga oladi.

Notqlik ta'limiga bo'lgan ehtiyoj, ayniqsa, axloqiy-estetik tarbiya sharoitida o'quvchilarning qadriyatlarini, dunyoqarashi, estetik tuyg'ularini rivojlantirishga qaratilgan. Axloqiy-estetik tarbiya o'quvchilarning axloqiy tuyg'usini, axloqiy ongini va estetik sezgirligini tarbiyalashga, ularda go'zallik, uyg'unlik va mukammallikni qadrlashni tarbiyalashga qaratilgan. Notqlik mahorati bu borada muhim ahamiyatga ega, chunki ular o'quvchilarga o'z g'oyalari, his-tuyg'ulari va qadriyatlarini samarali va ishonarli ifoda etish, boshqalar bilan mazmunli suhbatlarda qatnashish imkonini beradi.

Biroq, notqlik ta'limining axloqiy va estetik tarbiyadagi mumkin bo'lgan afzalliklariga qaramay, uning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan bir qancha muammolar mavjud. Asosiy muammolardan biri o'quv dasturida notqlik mahoratiga e'tibor berilmaganligidir. Ko'pgina ta'lim tizimlarida notqlik ta'limiga yetarlicha e'tibor berilmayapti, o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun yetarlicha imkoniyatlar yaratilmagan. Bu haqiqiy dunyoda talab qilinadigan ko'nikmalar va maktablarda olingan ko'nikmalar o'rtasidagi tafovutga olib keladi.

Yana bir qiyinchilik - notqlik ta'limi bo'yicha o'qituvchilar tayyorgarligi va malakasini oshirish etarli darajada emas. Ko'pgina o'qituvchilarda notqlikni samarali o'rgatish uchun zarur ko'nikma va bilimlar yetishmaydi, ularni qo'llab-quvvatlash uchun o'quv dasturlari va resurslar yetishmaydi. Bu esa notqlik ta'limiga ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan yoki yuzaki va samarasiz tarzda yetkaziladigan holatga olib keladi.

Qolaversa, tinglovchilarning notqlik ko'nikmalarini real sharoitlarda mashq qilishlari va qo'llashlari uchun imkoniyatlar cheklangan. Demak, o'quvchilarda o'z

bilim va ko`nikmalarini amaliy vaziyatlarda qo`llash imkoniyati yetarli emas, bu esalarda notiqlik nutqida ishonch, malaka va ijodkorlikni rivojlantirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Bu vazifalarni hal etishda o`quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Bunda notiqlik mahoratini o`quv dasturiga kiritish, o`qituvchilar malakasini oshirish va malaka oshirish imkoniyatlarini yaratish, o`quvchilarning notiqlik mahoratini darsdan tashqari mashg`ulotlar va tanlovlar orqali amaliyotda qo`llash va qo`llash imkoniyatlarini yaratish hamda o`quvchilarning notiqlik mahoratini oshirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishni targ`ib qilish kiradi.

Biz tinglovchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish orqali biz ta`lim sifatini oshirishimiz va o`quvchilarda zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo`lgan quyidagi ko`nikma va qadriyatlarni shakllantirishga yordam berishimiz mumkin:

1. Notiqlik tarbiyasining axloqiy-estetik tarbiyadagi afzalliklari

Notiqlik ta`limi o`quvchilarga o`z g`oyalari, his-tuyg`ulari va qadriyatlarini samarali va ishonchli tarzda ifoda etish imkonini berish orqali axloqiy va estetik tarbiyada muhim rol o`ynashi mumkin. To`g`ri so`zlash qobiliyati o`ziga ishonch, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy ko`nikmalarni rivojlantirishning asosiy omili bo`lib, bularning barchasi axloqiy va estetik tarbiyaning muhim tarkibiy qismidir.

Notiqlik ta`limi o`quvchilarga omma oldida nutq so`zlash, o`z fikr va mulohazalarini bildirish imkoniyatini yaratib, o`zlariga ishonchni rivojlantirishga yordam beradi. Tinglovchilar ishonchli va ishonarli gapirishni o`rganisa, ular o`ziga ishonch va qat`iyatli bo`lib qoladilar, bu ularga shaxsiy va professional hayotlarida yordam berishi mumkin.

Notiqlik ta`limi o`quvchilarni tanqidiy fikrlashga va o`z fikrlarini innovatsion va xayoliy usullarda ifodalashga undash orqali ham ijodkorlikni rivojlantirishi mumkin. Ta`sirchan nutqlar va taqdimotlar yaratishni o`rganish orqali tinglovchilar o`zlarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishlari va muammolarni hal qilish va qaror qabul qilishda ko`proq mahoratga ega bo`lishlari mumkin.

Bundan tashqari, notiqlik ta`limi o`quvchilarni dalillarni tahlil qilish va baholash, noto`g`ri va noto`g`ri fikrlarni aniqlash, o`z fikrlarini aniq va mantiqiy ifodalashga o`rgatish orqali tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirishi mumkin. Notiqlik ta`limi orqali tinglovchilar o`zlarining fikrlash va tahliliy qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin, bu ularga akademik va professional sharoitlarda yordam berishi mumkin.

Bundan tashqari, notiqlik ta'limi samarali muloqot va shaxslararo munosabatlarni rivojlantirish orqali ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishi mumkin. Faol tinglashni, to'g'ri javob berishni va hurmat bilan munosabatda bo'lishni o'rganish orqali tinglovchilar ish joyida va shaxsiy munosabatlarda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan kuchli ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishlari mumkin.

2. Notiqlik madaniyatini rivojlantirish oldida turgan muammolar

Axloqiy va estetik tarbiyada notiqlik ta'limining mumkin bo'lgan afzalliklariga qaramasdan, maktablarda uning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan bir qancha muammolar mavjud. Asosiy muammolardan biri o'quv dasturida notiqlik mahoratiga e'tibor berilmaganligidir. Ko'pgina ta'lim tizimlarida notiqlik ta'limiga yetarlicha e'tibor berilmagan, o'quvchilarning nutqiy malakalarini rivojlantirish uchun yetarlicha imkoniyatlar yaratilmagan. Bu haqiqiy dunyoda talab qilinadigan ko'nikmalar va maktablarda olingan ko'nikmalar o'rtasidagi tafovutga olib keladi.

Yana bir qiyinchilik - notiqlik ta'limi bo'yicha o'qituvchilar tayyorgarligi va malakasini oshirish yetarli darajada emas. Ko'pgina o'qituvchilarda notiqlikni samarali o'rgatish uchun zarur ko'nikma va bilimlar yetishmaydi, ularni qo'llab-quvvatlash uchun o'quv dasturlari va resurslar yetishmaydi. Bu esa notiqlik ta'limiga ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan yoki yuzaki va samarasiz tarzda yetkaziladigan holatga olib keladi.

3. Maktablarda notiqlik ta'limini takomillashtirish mexanizmlari

Bu vazifalarni hal etishda o'quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Bunda notiqlik mahoratini o'quv dasturiga kiritish, o'qituvchilar malakasini oshirish va malaka oshirish imkoniyatlarini yaratish, o'quvchilarning notiqlik mahoratini darsdan tashqari mashg'ulotlar va tanlovlar orqali amaliyotda qo'llash va qo'llash imkoniyatlarini yaratish hamda o'quvchilarning notiqlik mahoratini oshirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishni targ'ib qilish kiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maqolada o'quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik tarbiyasining ahamiyati ko'rsatilgan. Tadqiqotlar tahlili va natijalari shuni ko'rsatadiki, notiqlik madaniyatini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish o'quvchilarning shaxsiy va akademik rivojlanishiga, jumladan, muloqot qobiliyatlari, yetakchilik qobiliyatlari, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, o'z-o'ziga ishonchi, o'ziga bo'lgan ishonchi, o'z-o'ziga bo'lgan ishonchi, o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. va motivatsiya.

Adabiyotlar:

1. Saidova Parvina Mirzo qizi, & Murodullayeva Zaytuna Abdulloevna. (2023). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA'NAVIY TARBIYA HAQIDAGI TA'LIMOTLARI. *Journal of Universal Science Research*, 1(5), 340–351. Retrieved from <http://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/665>
2. Saidova Parvina Mirzo qizi, & Saparova Shalola Sheraliyevna. (2023). ABDURAUF FITRATNING “OILA” ASARIDAGI MA'NAVIY-AXLOQIY QARASHLARI. *Journal of Universal Science Research*, 1(5), 352–362. Retrieved from <http://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/666>
3. Sheraliyevna, S. S. (2023). ABDURAUF FITRATNING “OILA” ASARIDAGI MA'NAVIY-AXLOQIY QARASHLARI. *Journal of Universal Science Research*, 1(5), 352-362.
4. Saidova Parvina Mirzo qizi, & Pardayeva Sevara Abdunosir qizi. (2023). 1-4-SINF O`QUVCHILARIDA MA'NAVIY TARBIYA INDIKATORLARINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI. *Journal of Universal Science Research*, 1(5), 363–373. Retrieved from <http://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/667>
5. Saidova Parvina Mirzo qizi, & Qobilov Jamshid Baxtiyor O'g'li. (2023). ZAMONAVIY O'QITUVCHIGA QO'YILADIGAN TALABLAR. *Journal of Universal Science Research*, 1(5), 1256–1263. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/926>
6. Jumaevich, K. K., & Abdullajonovna, A. G. (2021). Technology of Cooperation in the Formation of Spiritual and Moral Education of Young People in Society and Its Qualimetry. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 7062-7068.
7. Jumaevich, K. K., & Mengliboevna, B. D. (2021). FORMATION OF EDUCATIONAL CONCEPTS RELATED TO ENTREPRENEURSHIP AND SAVING IN THE LABOR PROCESS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 2(11), 152-156.
8. Jumaevich, K. K., Ergashovich, P. A., & Ismailovich, A. A. (2021). Development of Young Generation In The Spirit of National Ideas in The Process of Spiritual and Moral Education. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 25(6), 2173-2188.
9. Jumaevich, K. K., & Mengliboevna, B. D. (2021). Family Cooperation Technology in the Formation of the Concepts of Entrepreneurship and Savings in

Primary School Students. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 7069-7076.

10. Д. М. Бобоқулова (2021). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ТЕЖАМКОРЛИК ВА ИҚТИСОДИЙ ТАРБИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 2 (NUU Conference 1), 204-207.

11. Jumaevich, K. K., & Mengliboevna, B. D. (2021). Problems of entrepreneurship, economy and economic education in the pedagogical heritage of eastern Thinkers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 565-572.

12. Xushbaxtova Dilnoza Jaylov qizi, Xushbaxtova Dilnoza Jaylov qizi, & Shuhratova Dilfuza. (2023). NUTQ MADANIYATI. *Journal of Universal Science Research*, 1(3), 164–167. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/347>

13. qizi Xushbaxtova, D. J. (2022). SHEROBOD DOSTONCHILIK MAKTABINING SHAKILLANISH TARIXI VA TARAQQIYOT TAMOIYILLARI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(4), 48-52.

